

שיתוף הפעולה בין ישראל למצרים ב-2019: התחממות אסטרטגית וריחוק אזרחי?

ד"ר חיים קורן*

פברואר 2020

א. מבוא

מאז עליית א-סיסי לשלטון ב-2014, מתאפיינים יחסי ישראל ומצרים בשיתוף פעולה ביטחוני-אסטרטגי. בבסיס שיתוף הפעולה עומדת תפיסת איראן וארגוני הטרור האסלאמיים הרדיקליים כאיום משותף, לצד עניין משותף בניהול הסוגיה הפלסטינית בכלל והמרחב של עזה בפרט. במתח הקבוע שבין אידיאולוגיה לאינטרסים, ממשיכה מצרים לחתור להשגת הסדר בין ישראל לפלסטינים (עם הפתח, החמאס ושאר הארגונים הפלסטינים) ומעוניינת להביא לפני כן לפיוס פנים-פלסטיני (בין ההנהגות ברמאללה ובעזה). מעמדה כמתווכת החשובה בין החמאס לישראל ב"הסדרות" השונות הוא חיוני, ובאמצעותו היא זוכה ליוקרה בינלאומית כמובילת מהלכים אזוריים חשובים.

תפקידה של מצרים כמתווכת שמקובלת על כל הצדדים הרלבנטיים, מאפשר לה לדאוג שההסדרים אליהם היא מסייעת לצדדים להגיע ישרתו גם את האינטרסים שלה, ובהם רצונה להמשיך בשיתוף הפעולה עם ישראל ואף לחתור להתקדמות אסטרטגית עמה בתחומים כגון ביטחון ואנרגיה. שגריר מצרים בישראל ח'אלד עזמי ביטא [בדבריו](#) בכנס הרצליה שנערך ב-2019 את האינטרס המרכזי של מצרים לשמור על יציבותה כמדינת לאום, לנוכח האתגרים האזוריים והשאיפות של מיליוני הצעירים במזרח התיכון (אזור בו [60 אחוזים](#) מתושביו הם מתחת לגיל 30).

בתפיסה הישראלית, השלום הישראלי-מצרי הוא נכס רב חשיבות. ארבעה עשורים של שלום הוכיחו שהוא עמיד בפני תמורות וזעזועים. הוא גם בעל פוטנציאל להתפתח לכדי שיתוף פעולה אסטרטגי. ליחסים בין ישראל למצרים נצרב דימוי של "שלום קר". דימוי זה נשען על מציאות בה כל עוד לא נפתר הסכסוך הישראלי-פלסטיני, קשה למצרים להתקדם לנורמליזציה מלאה עם ישראל, ככל שהאינטרסים המשותפים יהיו חיוניים. על אף שעמדה זו התעמעמה מעט לאור שיתוף הפעולה הביטחוני-אסטרטגי הגובר בין ישראל והמדינות הסוניות באזור, היא עדיין מכתובה את אופי והיקף היחסים.

[מחקר](#) שבחן את הפוטנציאל ושיתופי הפעולה הקיימים בין ישראל ומצרים ופורסם ב-2018, הצביע על השותפות האסטרטגית בין המדינות, לצד הריחוק האזרחי. בהמשך לכך, מאמר זה בוחן את ההתפתחויות שחלו בשנת 2019 ומצביע על המאפיינים המרכזיים ביחסים בין המדינות בשנה החולפת.

ב. פירוט שיתופי הפעולה

הקשר הישראלי-מצרי הוא נכס למדינות האזור, במיוחד אלה השייכות לציר הערבי-מוסלמי סוני, כמו גם לארה"ב ולמעצמות אחרות (רוסיה, האיחוד האירופי, סין והודו). בעיניהן, מדובר בחיזוק ליציבות האזורית שחוהו זעזועים רבים. במהלך 2019, הייתה מצרים ציר מרכזי בקשר בין ישראל לפלסטינים, כאשר כל ניסיונות ההסדרה מול החמאס נעשו בתיאום הדוק עם המצרים, כמו גם בתיווך האו"ם ובסיוע כספי של קטר. ישראל ומצרים פעלו שתיהן לצמצם את נוכחותה של איראן במזרח התיכון, לקדם באמצעים דיפלומטיים את הגברת את הסנקציות הבינלאומיות עליה, ולהיאבק בגרורותיה השונות. ישראל ומצרים גם פעלו, כל אחת

* השגריר לשעבר ד"ר חיים קורן הוא מרצה במרכז הבינתחומי בהרצליה, לשעבר שגריר ישראל בדרום סודאן ושגריר ישראל למצרים וחבר צוות חשיבה במכון מיתוים.

ממקומה, להגביל את פעילותה של תורכיה במזרח אגן הים התיכון דרך קידום בריתות באזור. הן גם פעלו יחד נגד ארגוני הטרור, תוך תפיסה משותפת של מהות האיום שנשקף מהן ושל הצעדים הנדרשים. גם הראייה שלהם לגבי תפקיד ארה"ב במזרח התיכון היא דומה, והביאה לתיאום ישראלי-מצרי בתחומים רבים.

שיתוף הפעולה המדיני בין ישראל למצרים והאמון שנבנה ביניהן הביאו את מצרים [לפנות](#) לישראל במהלך 2018 בבקשה שתתווך בינה ובין אתיופיה בסוגיית סכר הרנסנס ("הנהדה"), שיש לה חשיבות אסטרטגית עבור מצרים. ישראל אכן ניסתה להירתם לטובת העניין, [והעלתה](#) את הסוגייה בשיחותיה עם ממשלת אתיופיה. זאת, לאחר שנים בהן נהגו במצרים להאשים את ישראל חדשות לבקרים בגניבת מימי הנילוס. לצד שיתוף הפעולה המדיני, נמשך ב-2019 שיתוף הפעולה הביטחוני בין ישראל למצרים, שמאפיין את יחסי המדינות בשנים האחרונות. שנת 2019 נפתחה [בהצהרה](#) של הנשיא א-סיסי לרשת הטלוויזיה CBS על שיתוף הפעולה הביטחוני חסר התקדים בין המדינות ועל סיועה של ישראל לכוחות המצריים בסיני במאבקם בטרור.

השנה ציינו 40 שנה להסכם השלום בין המדינות. לנוכח התיאור לעיל נדמה היה כי המדינות תחגוגנה את ההסכם בפרופיל גבוה. אולם, בעוד בישראל התקיימו כנסים אקדמיים ואירועים שונים, והנשיא ריבלין [הוביל](#) טקס יחד עם שגריר מצרים בישראל עזמי, במצרים לא התקיימו טקסים ואירועים מקבילים. השגרירות האמריקאית בקהיר ערכה את האירוע היחידי שהתקיים במצרים לציון המאורע, בהשתתפות שגריר ישראל גוברין. שגריר מצרים בארה"ב [השתתף](#), יחד עם מקבילו הישראלי, בטקס לציון 40 שנה להסכם השלום שערכה מחלקת המדינה בוושינגטון. השגריר גוברין סיים את תפקידו בסוף יולי 2019, וכיוון שמינוי השגרירה אשר [נבחרה](#) על ידי משרד החוץ עוד באוקטובר 2018 לא הובא לאישור הממשלה, אין לישראל כיום שגריר במצרים.

תחום [האנרגיה](#) הוא הבולט ביותר בשיתוף הפעולה בין ישראל למצרים בשנת 2019, והוא מבוסס על אינטרסים מסחריים-כלכליים לצד מדיניים-אסטרטגיים. צעדים משמעותיים ננקטו השנה לקדם שיתוף פעולה שיאפשר למצרים, ישראל, קפריסין ויוון (ואולי בעתיד גם לבנון) להוות מוקד אזורי להפקת גז טבעי, כבסיס לייצוא לאירופה. בינואר 2019 הושק בקהיר פורום הגז של מזרח אגן הים התיכון (EMGF) בהשתתפות שבע מדינות מהמזרח התיכון ומאירופה, ובהן ישראל והרשות הפלסטינית (אך ללא השתתפות תורכיה ולבנון). שר האנרגיה הישראלי שטייניץ [נפגש](#) עם עמיתו המצרי אל-מולא במהלך התכנסות הפורום לפגישות מצולמות ופומביות. שנה לאחר מכן, בכינוס של שרי ה-EMGF שנערך בינואר 2020 בקהיר כבר הוחלט לשדרג את מעמד הפורום לארגון בינלאומי מוכר, אליו ביקשה גם צרפת להצטרף, ובו ישמשו ארה"ב, האיחוד האירופי והבנק העולמי כמשקיפים. חיזוק שיתוף הפעולה הרב-צדדי בין מדינות מזרח אגן הים התיכון סייע גם לחיזוק הקשרים הדו-צדדיים בין ישראל למצרים.

בספטמבר 2019, חתמה החברה הממשלתית הישראלית לקצא"א על חוזה עם בעלי צינור הגז המצרי EMG שיאפשר הזרמת גז טבעי מהמאגרים לווייתן ותמר למצרים. העסקה צפויה להניב לקצא"א עמלה של 200 מיליון ש"ח לשנה. בנוסף, הושגה פשרה בין ממשלת מצרים וחברת החשמל בישראל. על פי הפשרה, המצרים ישלמו לחברת החשמל רק 500 מיליון דולר מתוך 1.76 מיליארד דולר שנפסקו לטובתה בפסק הבוררות הבינלאומי שניתן בעקבות אי-אספקת הגז כמוסכם על ידי מצרים לישראל לפני שנים אחדות. מדובר על "תספורת" של כ-70 אחוזים בגובה התשלום של מצרים. בכך, הוסרו המכשולים האחרונים לאספקת הגז מישראל למצרים, ובינואר 2020 [החלה](#) הזרמת הגז ממאגר לווייתן למצרים. משנת 2021 צפויות השותפות תמר ולווייתן לייצא למצרים כ-6.4 מיליארד מ"ק גז בכל שנה. כל זאת לא היה מתאפשר לולא המגעים האינטנסיביים בין ממשלות ישראל ומצרים וללא המטריה המדינית שניתנה לביצוע העסקות.

מלבד תחום האנרגיה, לא חלו בשנת 2019 שינויים נרחבים בשיתוף הפעולה הכלכלי בין ישראל למצרים. מיזם אזורי התעשייה המשותפים (ה-QIZ) המשיך לפעול במתכונת הקיימת, וכך גם הקשרים בתחום החקלאי. למצער, לא היו מיזמים חדשים בתחום האנרגיה הסולארית, התפלת מים או טכנולוגיות ירוקות שהיו עשויים לסייע מאוד למשק המצרי.

בתחום האזרחי, לא חלה התקדמות בשיתופי פעולה בתחומי המדע, הרפואה, הטכנולוגיה או האקדמיה. המרכז האקדמי הישראלי בקהיר ממשיך לתפקד במקום משכנו ברובע מעאדי וסטודנטים ומרצים מצריים ממשיכים לפקוד אותו. עם זאת, טרם חודשו בו סדרות ההרצאות של מרצים, סופרים ואנשי רוח ישראליים בפני הקהל הפוקד את המרכז. דווקא בתחום התיירות חלה עלייה של תיירים ישראלים המבקרים במצרים,

כאשר בסיני ביקרו מאות אלפי ישראלים ובמצרים גופא כמה אלפים. גם בכיוון ההפוך חלה התפתחות חיובית – גידול במספר הצליינים הקופטים המצרים העולים לרגל לישראל, בעיקר ל"שבת האור" ולחג הפסחא. בשנת 2015 הגיעו כ-5,000 צליינים ובשנת 2019 עמד מספרם על כ-7,000. בדצמבר 2019, [התכנס](#) פורום הצעירים העולמי (WYF) בחסות נשיא מצרים, בשארם א-שייח'. זו יוזמה של א-סיסי להידוק שיתופי פעולה, גם בין מדינות הים התיכון, בתחומים כגון אקלים, מדע, הגירה בלתי חוקית ומאבק בטרור. השתתפות ישראלית בפורום יכולה להיות אפיק נוסף לחיזוק הקשרים האזרחיים בין ישראל ומצרים.

כחלק ממאמצה של מצרים להפגין עמדות ליברליות וסובלניות, בעיקר כלפי מיעוטים דתיים ובהם יהודים וקופטים, חלה התקדמות במחויבות המשטר המצרי לטיפול באתרי מורשת יהודית במצרים. ב-2017 הצהיר א-סיסי שממשלת מצרים תשפץ מתחמים ומוסדות דת יהודיים. שיפוץ נבי דניאל באלכסנדריה החל בשנת 2018 ונחנך בטקס מרשים בינואר 2020, ומתחם בסאתין בקהיר שופץ במהלך 2019 על חשבון ממשלת מצרים. המצרים התנערו מהצורך בשיפוץ לאורך שנים רבות, אך כיום הם דואגים לקדם זאת ואף הקצו לטובת העניין תקציב ממשלתי (ולא מקרנות של מורשת עולמית או קהילות יהודיות ברחבי העולם). מועצת העתיקות במצרים אישרה לרשום 13 חפצים, כולל ספרי תורה, פמוטים ופנסים השייכים לבתי כנסת באלכסנדריה ובערים אחרות במצרים, כהכנה לרישומם תחת חוק הגנת העתיקות. ראש המחלקה המרכזית לעתיקות מחמד מהראן אמר שהצעד לאישור רישום היצירות הוא הראשון מסוגו. יש לציין שלטקס המרשים שהתקיים בבית הכנסת נבי דניאל באלכסנדריה, הוזמנו שגרירים ממדינות רבות אך שגריר ישראל [לא הוזמן](#). האירוע נתפס בעיני המצרים כאירוע יהודי ולא כישראלי.

לצד המפנה החיובי של מצרים בנושא היהודי וההתקדמות בנושאים כמו ביטחון ואנרגיה, ממשיכים ללוות את יחסי ישראל-מצרים מאפייני "השלום הקר". מכשול בולט ביחסי שתי המדינות מוסיף להיות ההימנעות המצרית משיתוף פעולה תרבותי. ייתכן שהזהות הים תיכונית המתחילה לקנות לה אחיזה בחוגים מסוימים במצרים ובישראל, תוכל לעורר דיאלוג שיניב במרוצת הזמן יחסי תרבות פתוחים יותר. הרשתות החברתיות, שמאפשרות שיח ישיר ונרחב עם פלחים לא מבוטלים של האוכלוסייה המצרית, שהיא ברובה צעירה ומתעניינת בהוויות העולם, מהווה זירה נוספת בה ישראל פועלת ושיש בה פוטנציאל להתקרבות אזורית. [תגובות](#) של גולשים מצרים לעמודי הרשתות החברתיות שמפעיל משרד החוץ בערבית מביעות עניין בנעשה בישראל, בתרבותה, בתפקיד המדע והטכנולוגיה במרקם החיים שלה ובאורחות החיים בה. יחד עם זאת, בוודאי בהשוואה לפעילות דומה כלפי עיראק ומדינות המפרץ, התגובות במצרים הן עדיין שליליות ברובן. קידום התחום התרבותי ביחסים, בשילוב הפוטנציאל הקיים ברשתות החברתיות, הוא כר פעולה להתקרבות נוספת בין ישראל למצרים ומחייב עבודה עקבית וסבלנית.

ג. סיכום

למעלה מארבעה עשורים של יחסי ישראל-מצרים מצביעים על המשכיות ותמורה. שיתוף האינטרסים בין שתי המדינות הוא היסוד לשלום ביניהן, חרף כשלים, אי-הסכמות וחילוקי דעות לאורך השנים. המציאות האזורית והבינלאומית המתגבשת (בעיקר מאז עליית א-סיסי לשלטון) הגבירה את שיתופי הפעולה, אך לא הצליחה להעלים את "הקור" המצרי כלפי יחסי השלום. "השלום הקר" עודנו נוכח בתחומים כגון תרבות, מדע, רפואה, חקלאות ותעשייה. עם זאת, הקואליציה האזורית שמזהה את איראן כאיום ואת ארגוני האסלאם הרדיקלי כטרוריסטים שיש להילחם בהם, מוסיפה לקשר הישראלי-מצרי נדבך משמעותי נוסף. שיתוף הפעולה הביטחוני הוא יסוד חשוב וחינוי ביחסי ישראל-מצרים. אליו נוסף בשנת 2019 גם שיתוף פעולה חשוב בתחום האנרגיה – דו-צדדי ואזורי – שיש לו חשיבות אסטרטגית, מדינית וכלכלית. לכך יש להוסיף את הסוגייה הפלסטינית, ואת שיתוף הפעולה הישראלי-מצרי לגביה, בייחוד ביחס למציאות בעזה בה יש למצרים תפקיד מרכזי. חשובה גם העובדה שמצרים ביקשה את תיווך ישראל בינה לבין אתיפיה בנושא חינוי למצרים כסכר הרנסנס. והטיפול של ממשלת מצרים בשיפוץ ושימור אתרים יהודיים הוא תופעה מבורכת. ייתכן שהדין (אמנם עדיין לא בחוגים רחבים) בישראל ובמצרים על השתייכותן לתרבות הים תיכונית, יקדם בעתיד גם שיתוף פעולה אזרחי נרחב יותר ותחושת שותפות אזורית. אלה יכולים להתפתח גם דרך ערוצי קשר חדשים שמספקות הרשתות החברתיות. חשוב כי ישראל תמנה במהירות שגריר קבוע חדש למצרים, שיוכל לתמוך ולהוביל את מאמצי חיזוק הקשר בין המדינות וניצול ההזדמנויות הקיימות לחימום היחסים.